

Kansallinen identiteetti Ruotsissa ja Suomessa 1600–1700-luvuilla

Aira Kemiläinen

Jonas Nordin Tukholman yliopiston historian instituutista julkaisi vuonna 2000 laajan väitöskirjan *Ett fattigt men fritt folk* Ruotsin kansallisesta identiteetistä 1600- ja 1700-luvuilla [1]. Hän pyrki selvittämään, millaiseksi kansallinen identiteetti eli kansallistietoisuus Ruotsissa kehittyi suurvalta-aikana ja vapaudenajalla (1660–1772). Hänen työnsä liittyy siten oleellisesti – ja jossakin määrin haastavasti – kansainväliseen nationalismiin tutkimukseen, sillä 1900-luvun lopulla vallitseva modernin nationalismin tutkimussuunta kielsi kansallisen ajattelun kontinueetin keskiajalta tai uuden ajan alusta lähtien ja väitti nationalismin syntyneen vasta Ranskan vallankumouksen ja industrialismin aikakausilla. Nordin osoittaa ruotsalaisten 1600- ja 1700-luvulla pohtineen paljon kansan omaa kuvaa ja ruotsalaisuutta, ja hän ottaa kantaa modernin nationalismin teesejä ja liikaa teoreettisuutta vastaan.

Kirjan otsikko ”köyhä mutta vapaa kansa” on saatu kruununprinssi Kustaan (Kustaa III:n) kasvattajan päämäärästä tehdä hänestä esikuva köyhälle, mutta vapaalle kansalle. Tällöin kuningas jo käsitettiin ensimmäiseksi kansalaiseksi eikä hallitsijaksi Jumalan armosta, vaikka luterilainen huoneentaulu ja uskontoon perustuva esivallan kunnioitus oli vielä vallitsevana Ruotsin yhteiskunnassa luonnonoikeuden määräävästä asemasta huolimatta.

Poliittis-yhteiskunnallisessa kehityksessä nousivat koko aikakaudella esiin harmonia valtion ja puhdasoppisen uskonnon välillä, hallinnon kehittäminen koko yhteiskunnan parhaaksi säätyprivilegioista huolimatta, hallituksen ja säätyjen kilpailu vaikutusvallasta ja kansanvaltan toteuttaminen valtiopäivillä. ”Vapaus” oli ruotsalaisille tärkeä ja oli usein puheen aiheena, etenkin 1700-luvulla.

Nordin käsittelee aihettaan laajasti, sillä hän on käyttänyt lähteinä lakeja, asetuksia, kuninkaallisia kirjeitä, valtiopäiväasiakirjoja, säätyjen valituksia, sanomalehtiä, kirjeitä sekä painettua ja painamatonta materiaalia, josta saadaan esiin virkamiesten ja maan asukkaiden mielipiteitä. 1700-luvun lausunnoissa ja lehtikirjoituksissa kuvastuu valistusajan innostus yhteiskunnallisiin uudistuksiin. Nordin lähestyy aihettaan empiirisenä tutkijana, mutta hän vertaa lähteitään teorioihin, jotka koskivat nationalismia tai valtion syntyä (esim. Justus Lipsius, Hugo Grotius, Samuel Pufendorf).

Kirja on laaja. Valtiota ja kansaa koskevaa lukua seuraa valtakunnan alueen ja alamaisien esittely. Luvussa ”Kuninkaan vai isänmaan puolesta” käsitellään valtakunnan laajentumisen ja sotien suhdetta kansaan ja isänmaahan. Erikseen käsitellään kysymyksiä kielestä, historiankirjoituksesta ja maantieteen vaikutuksesta. Luku ”Itäinen valtakunnan puolisko” (den östra rikshalvan) koskee nimenomaan Suomea ja suomalaisten arviointia 1600- ja 1700-luvun Ruotsissa. Oma lukunsa käsittelee porvarillista yhteiskuntaa ja patriotismia, kansalaisten poliittista asemaa (alamaisesta kansalaiseksi) sekä 1700-luvun mielipidekirjoituksia, säätyjen kilpailua, privilegioita ja näiden kysymysten vaikutusta kansalliseen yhtenäisyyteen.

Käsityksiä kansasta tutkitaan suhteessa etnisiin tekijöihin (syntyperä, kieli), kehittyvään valtioon ja keskitettyyn hallintoon, uskontoon (luterilaisuus) sekä muutokseen talouselämässä ja kulttuurissa (painotuotteet, koulutus, tiede) ja 1700-luvun osalta suhteessa valistusaatteisiin. Nordin on laatinut jokaiseen päälukuun johtopäätösluvun sekä tehnyt yhteenvedon luvussa ”luterilaisuus, vapaus ja köyhyys”. Loppuvuorossa ”Nationen – modern eller gammal konstruktion”, kysytään, onko kuva kansasta vanha vai moderni, ja Ruotsin kansallinen ajattelu sijoite-

taan nationalismin tutkimuskenttään..

Nordin on ottanut harvinaisen tarkasti huomioon kansallistietoisuuden eri tekijät ja niiden muutokset historiallisessa kehityksessä. Siten hänen tutkimuksensa on arvokas lisä nationalismin kehityksen ja teoriain selvittelyyn. Hän on tutkinut, miten asianomaisena aikana ja "paikan päällä" kansaan suhtauduttiin eikä hän ole ryhtynyt sijoittamaan lähteiden sanomaa teoriaan. Hän arvioi entisen ohjaajansa, valtion syntyä tutkivan Harald Gustafssonin käsitystä, joka hänen mielestään perustui enemmän kansainväliseen teoriaan ja modernin nationalismin doktriiniin kuin empiriseen tutkimukseen. Esimerkkinä hän mainitsee, että Gustafsson väheksyi kielen merkitystä ennen modernin nationalismin syntyä luullessaan, että kaikki virkamiehet Suomessa osasivat suomea.

Suomalaisten käsitys omasta identiteetistään tulee esiin, kun pohditaan, miten Ruotsissa "ruotsalaisuus" käsitettiin. Samalla kun Suomi oli tasa-arvoinen osa Ruotsin valtakuntaa, suomalaisia ei kuitenkaan emotionaalisesti mielletty kansallisesti ruotsalaisiksi.

Ruotsin kansa

Sanan "nation" käyttö jo 1600-luvulla oli selvää. Oli tavallista mainita, mitä kansallisuutta henkilö oli, esimerkiksi "natione Fenno" [2], ja kaikille oli täysin selvää, että varsinaisen Ruotsin väestö ja Suomen väestö olivat eri kansoja (nation). Nordin ottaa huomioon, että kansaan liittyviä sanoja käytettiin eri merkityksissä. Siten sekä Ruotsin että Suomen sotajoukot olivat kansallisia (nationella).

Suurvaltakaudelle ehdittäessä Ruotsin kansalla oli jo useita satoja vuosia yhtenäinen poliittinen historia. Sveaa ja Göthaa pidettiin saman kansan valtakuntana. Jos kuninkuus lopulta tuli Sveasta, niin Göthan mukana tuli muinaisten goottien oletettu mahtiasema antiikin Rooman ajasta lähtien. Tästä historiasta ylpeiltiin, ja kuviteltiin loistava menneisyys. Katsottiin ruotsalaisten esivanhempien olleen muinoin vallan huipulla ja niin tärkeitä, että heidän kielensä oli kaikkien kielten alkukieli. Nordin osoittaa, että hänen tutkimanaan aikana puhuttiin usein ruotsalaisten ominaisuuksista, jotka olivat etupäässä myönteisiä, kuten ahkeruus ja urhoollisuus.

Kansallistietoisuuden tekijät

Nordin totesi lähtökohdaksi käsityksen, jonka mukaan ruotsalaiset ovat alkuperältään yhtenäistä kansaa. Sanalla "nation" oli vielä merkitys, joka sillä oli ollut muinaisesta Roomasta lähtien, siis "syntyperä". Tukea tälle merkitykselle saatiin Raamatusta, sillä Israelin kansan oli katsottu olevan samaa syntyperää. Ruotsissa pidettiin selvänä, että Jumala oli jakanut maailman maihin ja kansoihin.

Olof Rudbeck vanhempi oli 1679 esittänyt kansoja erottaviksi tekijöiksi: alkuperä, kieli, kotimaa, lait, tavat ja hallinto, ruumiinrakenne, ihon- ja hiustenväri, vaatetus, asunnot, aseet. Biologisen syntyperän rinnalle nousi aikojen kuluessa syntymämaa.

Ruotsin kielellä oli kansan identiteetin kannalta keskeinen merkitys. "Det rätta Götha språket" oli ikivanha, jopa alkukieli. Jo 1600-luvulla pidettiin tärkeänä sen puhdistamista vieraista aineksista ja alkoi ilmestyä sanakirjoja. Kaarle XII piti hyvää kieltä tärkeänä. Kieli liittyi myös politiikkaan. Pyrittiin siihen, että ulkomaisessa diplomaattisessa kirjeenvaihdossa käytettäisiin ruotsia, joskin latinankielisiin kirjeisiin vastattiin latinaksi. Piispa Jesper Swedberg piti kieltä yhdyssiteenä, yhdisti sen kansaan, joka oli "ruotsalaista verta" sekä vaati, että ruotsalainen tunnustaisi nimensä eikä häpeäisi sukuaan ja isänmaataan [3].

Uskonto oli Ruotsissa voimakkaasti yhdistävä tekijä etenkin luterilaisen puhdasoppisuuden kaudella, jolloin maassa ei hyväksytty muuta uskontoa paitsi ulkomaalaisille erivapaudella. Luonnonoikeudellisen ajattelun voittaessa alaa sovitettiin yhteen luonnonlaki ja maan uskonto. Vapaa-ajattelua esiintyi 1700-luvulla, mutta yhteisön perustana oli silti uskonto.

Valtio koossapitävänä tekijänä oli myös voimakas. Aluksi poliittisena symbolina oli kuningas siten että kruunu edusti kuningasta ja valtiota. Suurvalta-aikana maan yhtenäisyys oli tärkeä, ja kruunu harjoitti tietoista yhtenäistämispolitiikkaa. Se ilmeni lainsäädännössä, hallinnossa ja talouselämän säätelyssä.

Uskollisuudenvala yhdisti kuningasta ja kansan eri kerroksia. Se oli vannottu kuninkaanvaalissa Moran kivillä, jolloin laamanni oli edustanut kansaa. Perintökuninkuuden aikana vala vannottiin kuninkaalle tai Hänen Kuninkaallisen Majesteettinsa valtakunnalle, vapaudenajalla ensisijaisesti valtakunnalle. Valan vannonivat valtiopäivillä edustetut säädyt koko

kansan puolesta. Valtiopäiväjärjestyksessä määrättiin, että joka kihlakunnasta oli valittava edustaja. Talonpoikaissäädyn voi katsoa vannonneen myös kansan (allmogen) puolesta, vaikka vain veroa maksavat talonpojat (skattskyldige allmogen) valitsivat säädyn edustajat. 1600-luvun yhdenmukaistamispolitiikan aikana koko väestön suhdetta valtioon vahvistettiin. Suuren Pohjan sodan aikana kuningas vetosi kansaan valtakunnan (rike) puolesta, kun taas neuvosto puhui tunteenomaisesti isänmaasta.

Nordin ei erityisesti painota valtiopäivien merkitystä yhdistävänä tekijänä, mutta kun hän kritisoi esimerkiksi Ernest Gellnerin väitettä, että säätytietoisuus esti kansaa olemasta yhtenäinen, hän samalla näkee valtiopäivät kansan yhdistäjänä. Eri säädyillä oli myös yhteisiä etuja ajettavana, ja ne voivat myös liittoutua joissakin kysymyksissä.

Yhdenmukaistaminen ja ruotsalaisuus

Keskeinen teema Nordinin tutkimuksessa on "ruotsalaisuus"; se on samaa kuin kansallinen identiteetti Ruotsissa. Pyrkimys yhdenmukaistamiseen koski hallintoa ja armeijaa sekä niiden taustalla lainsäädäntöä ja talouselämää. Tämä onnistui "varsinaisen" Ruotsin, Skånen, Jämtlannin ja Suomen osalta. Itämeren maakunnat ja etenkin saksalaiset alueet, joiden hallitsijana Ruotsin kuningas oli Saksan keisarikunnan herttua, olivat erilaisia. Ruotsin kieli sen sijaan voitti vain Tanskalta vallatuilla alueilla. Suomessa ruotsin kieli valtasi aateliston, ylemmän porvariston ja sitä oli pappien ja oppineiden pakko käyttää virkakielenä. Nämä "säätyläiset", kuten ennen pitkää kolmea "ylempää" säätyä nimitettiin, ymmärrettiin ruotsinkielisiksi ja siten miltei ruotsalaisiksi. Vastauksissa talonpoikien valituksiin osoitettiin ne aina Ruotsin ja Suomen talonpojille [4]. Molemmat maat mainittiin harvemmin vastauksissa porvareille ja papeille. Aatelisto Ruotsin ritarihuvoneeseen kuuluvana katsottiin ruotsalaiseksi (adeln i Sverige) [5].

Suomen kirkko oli hengellisen ja opetustoinen puolesta suomenkielinen. Samalla sen virkakielenä kuitenkin oli ruotsi. Saarnastuolista kansaa lähestyttiin useimmiten sen omalla kielellä, joskin suomenkielisten saarnojen osuus saattoi olla vähäinen kaksikielisillä seuduilla.

Nykysuomalaisen kannalta suomen kieli todellisuudessa oli vaarassa näivettyä, sillä ei syntynyt sanomalehtiä eikä käännetty eikä laa-

dittu kaunokirjallisuutta eikä tietokirjallisuutta suomeksi läheskään niin laajasti kuin ruotsiksi. Nordin kiinnittää runsaasti huomiota siihen, että suomea ei voitu käyttää viranomaisten kanssa. Tämä tulikin olemaan huomattavin loukkauskivi Ruotsin ja valtakunnan itäisen puoliskon välillä.

Yhteenkuuluvuus, kosmopoliittisuus ja patriotismi

Suuren pohjan sodan aikana kuningas vaati uskollisuutta itseään kohtaan, mutta valtioneuvosto puhui isänmaasta, jota tuli puolustaa. Jos sana "nationalismi" kuului 1800- ja 1900-luvuille, niin sana "patriotismi" oli 1700-luvun iskusanoja. Isänmaan puolustaminen vaati patriotismia, niin kuin jo antiikin kirjallisuudesta tiedettiin. 1700-luvulla patriotismiin tuli uusi puoli, joka vahvisti kansan yhteenkuuluvuutta. Valistusajattelun tuloksena patriotismi kohdistui yhteisöön, jota hyvän kansalaisen tuli aineellisesti ja moraalisesti edistää [6]. Tämä patriotismi oli entistä tärkeämpi tekijä kansallistietoisuudelle.

Tähän patriotismiin tosin liittyi kosmopoliittisen valistuksen oppi, jonka mukaan ihmisen tehtävä oli edistää koko ihmiskunnan asiaa. Jopa ajateltiin, että yksilö voi valita isänmaakseen sen valtion, jossa hänellä oli hyvät olot. Ruotsissakin pohdittiin tätä kysymystä. Yleisemmin kuitenkin patriootin katsottiin ottavan ensi sijassa huomioon oma yhteisönsä, oma kansa, jonka hyväksi hänen tuli työskennellä.

Asiasta julkaistiin jo 1700-luvulla useita kirjoituksia. Yllättävää suomalaisille lienee, että Pirkkalassa syntynyt Turun professori Pehr Adrian Gadd taloustieteellisten tutkimusten ohella laati ruotsin kielen merkitystä korostavan kirjoituksen. Sen tekijäksi on aikaisemmin esitetty Lars Salvius [7]. Kotimainen kieli sen mukaan sitoo yhteiskunnan jäseniä toisiinsa ja saa heidät rakastamaan isänmaata sekä kunnioittamaan Ruotsin lakeja ja oikeata uskontoa. Yhtä voimakkaasti kuin hänen aikansa saksalaiset kiivailivat ranskan käyttöä vastaan kirjoittaja varoitti Ruotsissa ulkomaisista kielistä [8]. Tämä oli kasvatuksessa otettava huomioon ja oli kehitettävä kansallisia tapoja. Verisiteet, tavat ja lait, mutta erityisesti kieli erottivat kansoja toisistaan. Nordin huomauttaa, että Gadd korostaessaan kielen merkitystä erotti suomenkieliset kansallisesti ruotsalaisista.

Sikäli kuin mainittu kirjoitus on todella

Gaddin laatima, se osoittaa paitsi että suomalainen tunsikin Ruotsin valtion isänmaakseen myös että hän oletti kuuluvansa ruotsalaiseen kansallisuuteen. Toisaalta selvää on myös, että samaan aikaan (1770) Suomessa pohdittiin, mikä oli suomalaisen suhde isänmaahan – 1700-luvulla niin keskeisen tärkeään asiaan [9].

Edellä esitetty herättää esiin kysymyksen, mikä oli suomalaisten isänmaa. Nordin toteaa, että professori Bilmarkin johdolla laadittiin Turussa 1769 Carl Johan Fagerströmin ollessa respondenttina väitöskirja suomalaisten isänmaanrakkaudesta (*Dissertatio academica de justo fennorum in patriam amore*). Siinä todettiin jopa Ciceroon nojaten, että suomalaisella oli kaksi isänmaata: synnyinmaa ja maa, jonka kansalainen hän oli. Fagerströmin mukaan hänen tuli olla lojaali molemmille. Nordin sanoo, että suomalaisella ei ollut mahdollisuutta mennä pittemälle eli asettaa kansaa valtion edelle. Ehkä heillä ei ollut vielä siihen haluakaan. Tässä päätelyssä Nordin lienee oikeassa.

Vuosien 1769–70 valtiopäivien yhteydessä Loviisan pormestari Alexander Kepplerus allekirjoitti muistion porvarissäädyn privilegioista [10]. Muistiossa vaadittiin kansalle vaikutusta talouskysymyksissä, mutta puolustettiin myös koko kansan – myös niiden, joilla ei ollut edustajia – oikeuksia, sillä hekin olivat vapaita kansalaisia. Lain tuli suojata kaikkia olosuhteisiin, ikään ja sukupuoleen katsomatta. Käsite ”irtolainen” oli poistettava. Nordin näkee tässä yhtäläisyyksiä Amerikan itsenäisyysjulistuksen (1776) ja Ranskan oikeuksienselityksen kanssa (1789).

Moderni nationalismi on vähätelty tietoisuutta kansakunnan yhtenäisyydestä ennen 1800-lukua. On väitetty, että säätyjako tai luokkajako oli niin voimakas, että se esti yhteenkuuluvuuden tunteen.

Nordin huomauttaa, että säätyerot eivät käytännössä olleet Ruotsissa niin jyrkät, että se olisi estänyt yhteistoimintaa. Näin Nordin toteaa tunnetun eron toisaalta Ruotsin – ja samalla Suomen – sekä toisaalta mannermaan kansakuntien välillä. Ruotsissa ei ollut feodaalilaitosta eikä siis niin jyrkkiä sosiaalisia eroja kuin muissa Euroopan maissa.

Peritty säätyjako ja uusi kosmopoliittisuus eivät estäneet kansallistunnetta ja isänmaanrakkautta Ruotsia ja sen kansaa kohtaan. Ruotsin kansasta oli syytä olla ylpeä, joskaan muokalaisvihaa ei juuri esiintynyt. Puhuessaan kansalaisuudesta ruotsalaiset usein pohtivat, miten maahan muuttaneisiin ulkomaalaisiin tuli suhtautua. Etenkin suurvaltakaudesta maahan tul-

leet saksalaiset usein esiintyivät ruotsalaisina.

Suurvalta-aikana kaikkia maan asukkaita ei pidetty ruotsalaisina. He olivat Ruotsin kuninkaan alamaisia ja heidän oli katsottu vannonneen uskollisuutta kuninkaalle. Skåne ruotsalaistettiin määrätietoisesti. Tanskalta vallattujen alueiden sanottiin olevan ”uudelleenvallattuja” ikään kuin ne olisivat joskus kuuluneet Ruotsiin. Näin Ruotsin ”kansaa”, ”varsinainen Ruotsi”, sai luonnolliset merirajat etelässä Tanskaa vastaan. Usein puhutaan vesiteiden yhdistävästä merkityksestä, mutta Pohjanlahti tuntui erottavan Ruotsin ja Suomen.

Kansallinen identiteetti jo vapaudenajalla

Nordin päätyy siihen tulokseen, että ruotsalaisilla oli selvä kansallinen identiteetti jo vapaudenajalla. Keskeiseen tutkimuskysymykseen, alkoiko nationalismi vasta Ranskan vallankumouksesta ja demokratian voitosta, hän vastaa, että kansalaisvapauksia pidettiin Ruotsissa vanhastaan silmällä ja että verrattaessa sanoja ”alamainen” ja ”kansalainen” jo 1700-luvulla käytettiin sanaa ”medborgare” modernissa mielessä.

Hän myöntää, että Ruotsin hallitusmuoto ei vastannut nykyaikaista demokratiaa, sillä yleiseen äänioikeuteen oli vielä matkaa. Kansalaisten oikeuksista puhuttiin kuitenkin vakavasti samalla kun huolehdittiin yhteisön moraalista ja aineellisesta hyvinvoinnista. Kirjoittaja olisi voinut myös painottaa, että parlamentaarisen ja demokraattisen kehityksen maissa Ranskassa ja Englannissa oli todellisuudessa myös pitkä matka nykyaikaiseen demokratiaan.

Nordin olisi voinut voimakkaammin todeta, että verrattuna yksinvaltaisesti hallittuihin maihin Ruotsi edusti ikivanhaa kehitystä kansanvaltaa kohti ja että valtakunnassa oltiin jo käytännössä satoja vuosia edetty pitkälle samaan tapaan kuin Englannissa. Tämä selittää, miksi Ruotsissa ja Suomessa ei syntynyt todellista vallankumouksellista liikehdintää 1700-luvun lopussa. Ruotsiin ei tarvittu Ranskan vallankumousta niin kuin ei Englantiin.

Suomen asema Ruotsin valtakunnassa

Nordin käsittelee Suomen asemaa objektiivisesti. Ruotsin ja Suomen suhteissa oli ristiriitai-

suutta. Suomi kuului juridisesti ja poliittisesti Ruotsin valtakuntaan, sillä se oli yhtenäisen lainsäädännön ja hallinnon alainen, ja suomalaisilla oli oikeus osallistua yhteisten lakien laadintaan. Vaikka käsite Ruotsi–Suomi ei ole yhtä oikeutettu kuin käsite Tanska–Norja, niin käytännössä usein puhuttiin Ruotsista ja Suomesta, kun tarkoitettiin valtakuntaa. Ruotsalaisten kansallisen identiteetin kannalta on kuitenkin tärkeä huomio: ilmeisesti maiden koko yhteyden ajan Suomen kansaa (josta käytettiin sanaa "nation") pidettiin erillisenä. Se ei kuulunut "varsinaiseen Ruotsin kansaan"[11] eikä siis sisällynyt kansalliseen identiteettiin.

Suomessa Pentti Renvall on katsonut, että suomalaisten kansallistunne oli nimenomaan kotimaantunnetta. Tätä käsitystä voi puolustaa esimerkiksi sillä, että virkoihin ja yliopistoon haluttiin kotimaisia miehiä heidän kansallisuudestaan ja äidinkielestään huolimatta. Pohjanlahden merkitys näyttää olleen huomattava. Suomi oli erillinen "Suomen niemi", jonka nimitys "Finland" vähitellen vakiintui koskemaan koko maata, mutta ennen kaikkea kansan kieli ja syntyperä – fyysinen ja psyykinen erillaisuus – erottivat sen ruotsalaisista. Tämä näkyi esimerkiksi Linnén kuvatessa valtakunnan asukkaita.

Samalla kun tarkastellaan Ruotsin asennetta Suomeen, joudutaan kysymään, esiintyikö ruotsalaista kansallisylypeyttä tai kansalliskiihkoa, ja miltä näytti kysymys Suomen väestön omasta kansallisesta identiteetistä. Jos suomalaiset – tosin alitajuisesti – suljettiin ulos ruotsalaisesta identiteetistä, niin miten he asiaan suhtautuivat.

Suomi, keskiajalla Itämaa, Österland, Österlanden (1308) oli erottamaton osa valtakuntaa, mikä tilanne periytyi ajalta, jolloin ei ollut yhtenäistä lakia – ei Ruotsille eikä Suomelle. Suomalaisilla oli samat oikeudet ja velvollisuudet kuin ruotsalaisilla. "Svenskar" he eivät kuitenkaan olleet, ellei sanalla tarkoitettu koko valtakunnan asukkaita. Nordinin kuvauksesta käy ilmi, että suomalaiset olivat eri kansallisuutta ja heidän historiallista taustansa pidettiin erilaisena kuin ruotsalaisten. Näin puhuttaessa oltiin käsityksessä kansasta siis vielä sillä tasolla, jolla syntyperä ja kieli määräisivät väestön – kansan – olemuksen. Käytännössä merkittävä erottava tekijä oli maantieteellinen. Vaikka Suomi hallinnollisesti kuului Ruotsin aluejakoon ja sen läänit luettiin sekaisin Ruotsin läänien yhteydessä, niin sitä pidettiin kuitenkin maana, itäisenä valtakunnan puolikkaana, ja sana "Finland" uu-

den ajan ensi vuosisatoina tuli "Itämaan" tilalle ja siis tuli tarkoittamaan koko maata – toisinaan mukana Pohjanmaa, toisinaan ilman – ja entiselle "Suomelle" tuli nimeksi Varsinais-Suomi.

Selvyyden vuoksi usein puhuttiin siis Ruotsista ja Suomesta, kun tarkoitettiin alkuperäistä Ruotsin kuningaskuntaa. Monista yhtäläisyyksistä huolimatta Suomi erottui omaksi maaksi, suuriruhtinaskunnaksi, joka tuli merkitsemään omaa olemusta enemmän kuin arvonimellä oli tarkoitettu. Tällä seikalla tuli olemaan merkitystä, kun Suomi 1809 liitettiin suuriruhtinaskuntana Venäjään.

Nordin pohtii huolellisesti, mikä Suomen asema käytännössä oli. Hän toteaa asian, joka ei selvinnyt tasa-arvoisesta kohtelusta puhuneelle Ruotsin valtionjohdolle 1600- ja 1700-luvulla: että Suomella olisi ollut samat oikeudet vain jos suomenkieliset olisivat opetelleet puhumaan ruotsia. Koska he eivät voineet valtiopäivillä eivätkä oikeusistuimissa ja muissa virastoissa käyttää suomea, ei heillä ollut samoja oikeuksiakaan,

Itäisen valtakunnan osan käsittelyn Nordin aloittaa aluvulla "Varasto ja etumuuri" ("Förrådshus och förmur"). Otsikon hän on saanut kruununprinssi Aadolf Fredrikin toteamuksesta 1746: ilman Suomea Ruotsi ei olisi Ruotsi, sillä siellä on "wårt förrådshus och vårt förmuhr". Hän sanoi myös, että Suomi joutui ensimmäisenä ottamaan vastaan vihollisen. Nordin pitää epäkohtana sitä, ettei Suomea kunnollisesti puolustettu eivätkä asukkaat voineet kommunikoida virkamiesten kanssa ja valtiopäivillä omalla kielellään. Hän sanoo Suomen väestön olleen lapsipuolen asemassa, mutta pitää syynä pikemminkin haluttomuutta kustantaa puolustusta ja palveluksia kuin tahallista sortoa. Ruotsalaiset olivat olevinaan huomaamatta epäkohtia paitsi eräinä kriittisinä aikoina, jolloin yritettiin korjata laiminlyötyä puolustusta.

Nordinin lähteet osoittavat, että tietoista ruotsalaistamistakin esiintyi. Valtakunnan yhtenäistämiseen liittyi virkamiesten ja oppineiden siirtoa Ruotsista Suomeen ja jopa suunnitelmia suomenkielisen väestön ruotsalaistamiseksi lukkarinkoulujen ja kirkonmenojen kautta ja siirtämällä ruotsinkielisiä piikoja ja renkejä suomenkielisille seuduille. Nämä yritykset olivat kuitenkin tehottomia. Suomenkieltä taitavia virkamiehiä ja tulkkeja vaadittiin, mutta useimmiten turhaan. Yrityksiin liittyi uhkauksia, että vaatimuksien tekijät olivat separatisteja ja vaaransivat esityksillään asemansa.

Nordinin lähteistä käy myös ilmi, miten Suomen väestöön suhtauduttiin. Pietari Brahe kehui sitä, mutta Axel Oxenstierna piti suomalaisia elukoina. Ruotsin kuninkaat kävivät erittäin harvoin Suomessa ja venäläisten hyökätessä viihtyivät muilla taistelulentillä kuin Suomessa. Näin siitäkkin huolimatta, että on tunnustettu Ruotsin suurvalta-aseman perustuneen siihen, että Suomi kuului Ruotsiin. Harvoissa arvioinneissa suomalaisia sanottiin ahkeriksi ja urhoollisiksi, mutta primitiivisemmiksi kuin ruotsalaiset. Saksalaista alkupe-
 rää oleva valtioteoreetikko Samuel Pufendorf sanoi, että suomalaiset olivat aivan eri kansa ("Nation") ja heillä oli eri kieli, erilaiset tavat ja he olivat kovia ja työteliäitä, mutta sopivampia kovaan työhön kuin "något Konstigt, till att för-
 råtta". Taitoa vaativiin käsitöihin ja tieteeseen heistä ei ollut. Kun oli puhetta suomen kielen opettamisesta, huomautettiin, että se ei ollut kulttuurikieli, jota olisi tarvittu maan ulkopuo-
 lella.

Nordinin metodiin ei kuulu korjata 1600- ja 1700-luvun tietoja nykyisen tutkimuksen mukaisiksi. Hän voinee olettaa, että Ruotsissa tiedetään göötiläisen historiankäsityksen virheet, mutta kun otetaan huomioon, että ruotsalaiset tietävät nykyisin Suomesta yhtä vähän kuin 1700-luvulla, jää Nordinin kirjan lukijalle vieraaksi, että Suomella oli oma uskonpuhdistaja Mikael Agricola, oma kirjakieli ja oma Raamattu ja että 1700-luvulla suomalaisilta vaadittiin suomen kielen lukutaitoa. Suomenkielisen väestön kansanrunousaarteesta ei silloin tiedetty eikä sen olemassaolo käy teoksesta mitenkään ilmi. Koska Nordin on hyvin perehtynyt valtionsyntyä koskeviin teorioihin, hän tarkastelee, mitä käsityksiä Ruotsin valtiolta ja tiedemiehet saivat kansainvälisen oikeuden teoreetikoilta Cicerosta lähtien. Ruotsissa pidettiin selvänä, että Suomi oli valloitettu maa, ja vanhojen valtioteoreetikkojen mukaan kansoja, joiden alue oli valloitettu tai jotka eivät muodostaneet keisarikuntaa, kuningaskuntaa tai tasavaltaa, voitiin kohdella mielivaltaisesti. Lieneekö tämä tulkittava niin, ettei Ruotsilla ollut velvollisuuksia Suomea kohtaan. Nordin ei huomautta, että tämän valloitusteorian kanssa ristiriidassa oli se, ettei näiden kahden kansan välillä ikimuistoisista ajoista lähtien ollut vihollisuuksia. Ruotsalaiset näyttävät joskus miltei hämmästyneinä huomaavan, miten lojaalisia suomalaiset kaikesta huolimatta olivat. Ajoittainen tyytymättömyys ilmaistiin valtiopäivävalituksissa eikä kapinoina.

Uudemman tutkimuksen kannalta voitaisiin lisätä, että Suomen liittämisestä Ruotsiin kolmella ristiretkellä 1155, 1249 (tai 1238–39) ja 1293 on niukasti lähteitä. Ensimmäistä ristiretkeä Lounais-Suomeen ei ehkä lainkaan tehty. Osa suomalaisista näyttää jo omaksuneen kristinuskon silloin, kun Rooman kirkko Svean kuninkaan avulla ryhtyi ulottamaan kirkon verotusta Suomeen. Kun ruotsalaiset kukistivat hämäläiset (1249), niin paavin kirjeen mukaan nämä oikeastaan olivat jo kuuluneet läntiseen kristikuntaan, mutta itäisen "ristin vihollisen" vaaran kadottua pyrkiivät eroon. Harvaan asutussa maassa pienet suomalaiset populaatiot (suomalaiset, hämäläiset ja kainulaiset) olivat vielä heimo- tai maakunta-asteella, kun taas karjalaiset olivat Novgorodin liittolaisia.

Suomen suvun heimoista ja heidän maistaan taistelivat henkisesti ja fyysisesti Rooman kirkko Ruotsin avulla ja Bysantin kirkko Novgorodia tukien. Kolmannella ristiretkellä 1290-luvulla Länsi-Karjala jäi Ruotsin valtaan. Suomen heimot harjoittivat omin päin uudisasutusta kiistanalaisilla alueilla idässä ja pohjoisessa. Vuonna 1325 Pähkinäsaaren rauhassa Itä-Karjala jäi Novgorodin yhteyteen. Eikö kansainvälisen oikeuden kannalta karjalaisilla ei-kenenkään maan uudisasukkaina ollut oikeuksia? He olivat ehkä jo sekaantuneet länsisuomalaisiin ja todellisuudessa liukuivat Rooman kirkkoon ja Ruotsin yhteyteen välttääkseen Novgorodin hyökkäysretkiä. Se selittäisi vihollisuuksien puuttumisen Ruotsin ja suomalaisten välillä.

Historian tiedot on saatu Ruotsissa keskiajan lopulla seipitetyistä kronikoista ja legendoista, joiden perusteella vielä 1800-luvulla Suomessakin hyväksyttiin esitykset ristiretkiajan ruotsalaisista lempeinä valloittajina. Nordin ei mainitse, että varhais historian niukat tiedot viittaavat länsisuomalaisten vielä vanhempiin ruotsalaisyhteyksiin.

Mitä tulee käsityksiin suomenkielisistä sopimattomina kirjallisiin töihin ja hienompiin ammatteihin, on Suomessa voitu todeta, että kun suomalainen kohosi merkittäväksi sotapäälliköksi tai tiedemieheksi, niin hänet ilmoitettiin ruotsalaiseksi, kuten Anders Chydenius ja Pehr Kalm. Jos ruotsinkieltä taitavat aatelien, papiston ja porvariston edustajat selitettiin ruotsalaisiksi, niin jäljelle jäivät vain suomenkieliset talonpojat, käsityöläiset, merimiehet ja palvelijat eli vähemmän koulutetut. Näin "suomalaisia" olivat vain kovaan työhön kykenevät!

Tulokset ja niiden arviointia

Nordin on todennut, että hän tarkastelee tee- maansa oman lähdeaineistonsa pohjalta. Se pakostakin koskee vain niitä väestöpiirejä, joiden mielipiteitä saadaan selville kirjallisista lähteistä. Hän ei siis halua ottaa kantaa taval- lisen kansan (allmoge) ajatteluun. Hän ei ole huomannut, että asiaa voidaan lähestyä myös kysymällä, missä määrin kaikilla alamaisilla oli mahdollisuus sisäistää valtakunnan alue ja to- deta, että sen väestöä yhdisti kuningas, hallitus ja yhteiset kohtalot sekä että tällä väestöllä oli yhteisiä etuja ja vaaroja. Ruotsissa oli vanhas- taan käsitys ruotsalaisuuden vanhasta alkupe- rästä, omasta kielestä ja yhteisestä historiasta. Oli selvää, että oltiin saman kruunun alaisia ja samojen lakien sitomia. Väestön ajattelua voi- mokkaasti hallitseva kirkko ja sen perusteksti Raamattu olivat yhteisiä. Kirkossa saarnattiin yhteisellä kansan kielellä, siellä luettiin valtio- ta koskevia kuulutuksia ja rukoiltiin yhteisen esivallan puolesta. Vuodesta 1684 alettiin vaatia lukutaitoa, mikä edellytti opetusta kirkossa, ja tämä antoi mahdollisuuden oppia ruotsalai- sia uskonnollisia ja maallisiakin kirjoituksia. Suomessa suomenkieliseen virsikirjaan liittyi ”ajan tieto”, lyhyt historiallinen katsaus maa- ilmanhistorian valtakuntiin. Siinä mainittiin Ruotsi ja Suomi erikseen.

Nordin sanoo, että esivalta ja ylemmät sää- dyt pyrkivät siirtämään kansallista ajattelua alempiin säätyihin, joten hänkin pitää mahdol- lisenä kansallisen identiteetin ulottumista laa- joihin kansankerrokseen sekä ylhäältäpäin siir- tyneenä että jopa oman ajattelun ja omien tun- temuksien pohjalta. Hän ei puhu viholliskuvan vaikutuksesta kansaan. Siitä hän on esimerkkejä jo Kalmarin unionin lopulta, kun haluttiin tans- kalaiset voudit pois maasta. Kirjassa todetaan kylläkin, että venäläisiä pidettiin barbaareina.

Käsitellessään kansallisuuskysymystä toi- saalta vanhemman suomenkielisen ja suomen- ruotsalaisen historiankirjoituksen sekä toisaalta uusimman – edellistä kritikoivan – suomalai- sen historiankirjoituksen valossa Nordin aset- tuu pikemminkin vanhempien historiankirjoit- tajien kannalle. Tämä johtuu siitä, että hän on itse todennut havaintojensa Ruotsin suhteesta Suomeen vastaavan enemmän edellisten suku- polvien tutkimustuloksia.

Nordinin väitöskirjasta käy ilmi, että ruotsa- laisten kansallinen identiteetti koski vain ”varsinaista” Ruotsia. Suomalaisia kohdeltiin periaat- teessa tasavertaisesti, mutta eri kansallisuuden

ja kielen sekä vaarallisen geopolittisen aseman aiheuttamia epäkohtia ei haluttu huomata. Kun suomalaisten kulttuuria ei tunnettu, niin syntyi alentuva asenne, jonka jälkiä luultavasti on vie- lä nykyisessä Ruotsissa. Sen takia ehkä Suomen menetyksen jälkeen niin helposti alettiin pitää suomalaisia kulttuuriltaan primitiivisinä ja rodultaan alempina kuin indoeurooppalaisia kieliä puhuvia, mikä johti siihen, että suomen- kieliset esitettiin ”mongoleiksi” eli aasialaisiksi aikana, jolloin viimeainitut julistettiin valkois- sia ”kaukasialaisia” alemmaksi roduksi ja etu- päässä vain käytännön töihin kykeneviksi.

Näistä kielteisistä asenteista huolimatta suo- malaisilla on syytä pitää suuressa arvossa men- nnyttä historiaansa Ruotsin yhteydessä. Myös Nordinin kirja osoittaa, että kansalla oli koko ajan osuutta hallintoon ja että ”vapaus” juuri tämän takia oli ruotsalaisille tärkeää. Ihmiset olivat 1600-luvun läänityksiä lukuunottamatta kruu- nun – ei kartanonherran – alamaisia ja kansan oloista yritettiin pitää huolta sääty-yhteiskunnan sitä estämättä. Ruotsalaiset ja suomalaiset olivat – nykyaikaisen käsityksen kannalta – lähes kan- salaisia ja lain ja oikeusistuimien edessä tasa- arvoisempia kuin eurooppalaiset yleensä.

Nationalismin näkökulmasta Nordin osoit- taa, että jo 1600- ja 1700-lukujen pohjoismaa- laiset – myös kouluttamaton kansa – olivat tie- torikkaampia ja hahmottivat yhteiskuntaansa terävämmin kuin väittävät jotkut moderni nationalismin tutkijat. Nämä pitävät suomalaisten maailmankuvaa kapeana ja olettavat, että vasta 1800-luvun massat – hekin yläluokan propa- gandan jälkeen – luulivat kuuluvansa kansal- listietoiseen kansaan, jota heidän mielestään todellisuudessa ei ollut olemassakaan.

Nordinin teos nationalismin tutkimuksessa

Teoksensa alussa Nordin jakaa käsitykset tai teorit kansallisen identiteetin synnystä kol- meen linjaan. Ensimmäinen – edustajina 1920– 50-luvuilla amerikkalainen Carlton J. H. Hayes ja tšekkiläis-amerikkalainen Hans Kohn [12] – pitää nationalismia ikivanhana, primordiaali- sena, ilmiönä [13].

Toinen linja esittää nationalismin syntyneen 1700- ja 1800-luvun vaihteessa ja olevan yk- sinomaan moderni ilmiö – edustajina Ernest Gellner ja Eric Hobsbawm – ja se selittää natio- nalismin yhteiskunnan ja talouselämän muu- toksista.

Kolmatta, etnisististä linjaa – edustajana Anthony D. Smith – Nordin pitää välittävänä. Se katsoo yhteisön vanhastaan identifioineen itsensä etnisten tuntomerkkien perusteella, joskin nationalismi poliittisena massailmiönä on moderni. Nordin haluaa kehittää tämän linjan teoriaa ja sanoo, että kansallinen identiteetti ulottuu 1700-luvun loppua kauemmaksi ajassa taaksepäin.

Hänen oma tutkimuksensa onkin osoittanut tämän väitteen oikeaksi nimenomaan Ruotsin osalta. Ruotsalaisilla oli historian vaikutuksesta alitajuisesti ja emotionaalisesti kehittynyt käsitys kansallistietoisuudesta syntyperän, kielen ja tapojen perusteella. Sen rinnalle nousee poliittinen linja eli hallinnon ja talouselämän yhdenmukaistaminen sekä valtiopäivät. Suomalaisia – samalla tavalla alamaisia ja kansalaisia kuin ruotsalaiset – ei sisällytetty ruotsalaisten kansalliseen identiteettiin. Myös modernin nationalismin ratkaisevan tärkeäksi nostama poliittinen tekijä, kansan vaikutus lainsäädäntöön, oli Ruotsissa olemassa ennen Ranskan vallankumousta ja tietenkin paljon ennen industrialismia. Kansallisen identiteetin syntyyn ei tarvittu industrialismin luomaa massayhteisöä. Lähteiden puutteessa Nordin puhuu varovaisesti laajojen kansankerrosten yhteenkuuluvuudesta, mutta hän – aivan oikein – olettaa, että niiden asenne omaan kansaan seurasi ylempien säätyjen kansallista ajattelua.

Nordinin tuloksista voi myös päätellä, että Suomen kansalla (”nation”) oli kansallistietoisuutta kotimaan, alkuperän ja etenkin kielen sekä yhteisen historian perusteella. Suomi oli suomalaisten synnyinmaa, mutta he olivat uskollisia Ruotsin kuningaskunnalle. Suomalainen ilmoitti esimerkiksi olevansa hämäläinen Suomessa ja Ruotsin valtakunnassa. Suomalaisia olivat myös ruotsinkieliset, ja he alkoivat muistaa, että heidän esivanhempansa olivat aikoinaan puhuneet suomea, ja he alkoivat kiinnostua suomen kielestä. Suomalaisten kansalliselle identiteetille oli suomen kielellä, joka oli jo kirkon kieli ja kirjakieli, suuri merkitys.

Anthony D. Smithin etnisististä selitystä vastaan on äskettäin esitetty kritiikkiä siitä syystä, että hän on sekoittanut käsitteet ”nation” ja ”state”, kun hän on esittänyt ”kansan” (”nation”) tuntomerkeiksi myös lailliset oikeudet ja velvollisuudet [14]. Jos kuitenkin lähdetään siitä, että 1700-luvulla kansallinen yhteenkuuluvuuden tunne eli kansallistunne – ei vain sen tietyt tuntomerkit – oli olennainen ilmiö, niin

valtio ja lait sopivat ns. etnisten tekijäin ohella merkittäviksi tekijöiksi. Ruotsiin tämä sopi hyvin, koska yhteenkuuluvuuteen vaikutti myös yhtenäisyyteen pyrkivä kuningaskunta. Sama koskee Suomea, sillä suomalaiset valitsivat omat edustajat valtiopäiville ja maassa oli yhtenäinen paikallishallinto ja oikeuslaitos.

Nordinin empiirinen tutkimus on vahvistanut entisen historiankirjoituksen tulkintaa, jonka mukaan Euroopassa syntyi keskiajalta lähtien heimojen ja heterogeenisten valtakuntien tilalle järjestyneempiä yhteisöjä eli kansoja, ja valtakunnat hajaantuivat keskitettyihin valtioihin. Monet tekijät syvensivät näiden yhteisöjen kansallista identiteettiä, joka vuosisadasta vuosisataan lisääntyi sekä omaehtoisesti että valtion ja hallituksen toimesta. Valistus ja Ranskan vallankumous toivat uuden piirteen, kansan suvereenisuuteen perustuvan yleisen äänioikeuden, joka tuli olemaan voimakas yhdistävä tekijä. Se kuitenkin merkitsi kehityksen jatkumista. Se ei merkinnyt eri nationalismia – kuten moderni nationalismi haluaisi väittää –, vaan oli vain yksi tekijä.

Kansallistietoisuutta oli 1700-luvulla yhä enemmän laajemminkin, ja kansalliseen kohdistuvassa ajattelussa syntyi 1700- ja 1800-lukujen vaihteessa kansallisuusate eli ideologia jota vähitellen alettiin sanoa nationalismiksi entisten kansaa ja kansallista merkitsevien sanojen mukaan (näitä sanoja olivat esimerkiksi englanninkielessä ”nation”, ”national character” ja ”national spirit”). Kansallistietoisuuden tilalle tuli aate ja ohjelma, joka vaati lojaalisuutta omaa kansaa kohtaan, esitti kansalliset ominaispiirteet (kansanluonteen) tärkeiksi, vaati niiden – kuten kansallisen sivistyksen – vahvistamista ja esitti poliittisen itsemääräämisoikeuden periaatteen. Kansan suvereenisuuden aatteen eli demokratian aatteen mukaan kansalla oli oikeus säätää oma hallitusmuoto, mutta Ranskan vallankumoukselliset alkoivat myös vaatia kansalle oikeutta määrätä omasta asemastaan maailman kansojen joukossa [15], mikä merkitsi oikeutusta kansalliseen itsenäisyyteen tai itsehallintoon ja vapaussotiin. Tämä oli poliittinen kansallisen itsemääräämisoikeuden periaate. Se toteutettiin Pohjois-Amerikan vallankumouksessa (1776), ja sitä käytettiin usein vallankumouksen aikakaudella.

1800-luvun kansallinen ajattelu erosi edellisen vuosisadan ajattelusta siten, että asenteiden ja mieltymysten lisäksi tuli aate, jolla oli erilainen ohjelma eri tarpeiden mukaan. Näitä tarpeita olivat sekä kansallinen sivistyselämä

että kansojen itsenäistyminen. Tämä aate oli uusi vaihe kansallisen ajattelun historiassa.

Saksassa syntyi "Nationalgedanke", mutta Englannissa alettiin kansallisesta aatteesta käyttää sanaa "nationalism". Kantasanana oli tällöin "nation", joka ymmärrettiin 1) etnisesti syntyperän, kielen ja tapojen yhdistämänä väestönä ja/tai 2) poliittisesti väestönä, joka eli yhteisen hallituksen alaisena, tietyllä tarkoin rajoitetulla alueella ja joka puhui samaa kieltä (so. valtion kansana). Tällöin oletettiin, että kansakunnan "nation" jäsenet tunsivat yhteenkuuluvuutta.

Englanninkielen sanalla "nationalism" alettiin 1800-luvulla, kansallisuusliikkeiden aikakaudella, tarkoittaa – paitsi kansallismielistä asennetta – nimenomaan pyrkimystä kansalliseen itsenäisyyteen, ja tässä mielessä sana levisi muihin kieliin. Nationalismin tutkijat alkoivat 1900-luvulla käyttää sanaa "nationalismi", ja sitä mukaa sana siirtyi poliitikoille.

Aluksi nationalismin tutkijat olivat yleensä historiantutkijoita. He antoivat tutkimussuuntansa mukaan sanalle eri merkityksiä. Amerikkalaisen Hayesin koulukunta antoi 1920–1930-luvulla sanalle laajan merkityksen etupäässä entisen käsitteen pohjalta. Nationalismiksi sanottiin edelleen kansallismielisyyttä ("supreme devotion to one's own nation"), kansojen vapaustaisteluja ja pyrkimystä käyttää kansan omaa kieltä ja kehittää omaa kulttuuria. Toisen maailmansodan ideologisissa voimainmittelyissä tästä nationalismista tuli "väärää" ja "primitiivistä", ja "oikea" moderni nationalismi – pääomaisuutena demokraattisuus – löydettiin voittajavaltioilta. Tämä oli Kohnin dikotomian sanoma. Ajateltiin, että suhteessaan "kansaan" esimerkiksi saksalaiset korostivat vain kansojen eroja, kun esim. ranskalaiset ajattelivat vain kansan tahdon toimeenpanoa [16].

Todellisuudessa "primordiaalisen" tai "etnisistisen" nationalismin kansat voivat tähdätä demokratiaan yhtä hyvin kuin Ranska vuoden 1789 jälkeen, ja demokraattiseksi mainituilla kansoilla on voimakas kansallistietoisuus ja ne ovat myös usein kansalliskiihkoisia.

"Modernin nationalismin" tutkimussuunnalla ja ideologialla ei ole paljonkaan yhteistä alkuperäisen kansallisen ("national") ajattelun kanssa. Se on nostanut esiin Ranskan vallankumouksen demokratian aatteen sekä 1800-luvun uusia ilmiöitä, kuten teollisuuden ja ihmisjoukot (massat) [17].

Jonas Nordin on tehnyt oikean oivalluksen, kun hän on kiinnittänyt huomiota käsitteiden

"nation" ja "nationalism" moniin merkityksiin ja siitä aiheutuneisiin tulkintavaikkeuksiin. Hän sanoo, että tutkijat käsittelevät kansaa merkitsevää sanaa "nation" yhteydessä ilmiöön "nationalismi", jolloin käsitys jälkimmäisestä vaikuttaa edelliseen. Jos käsitellään nationalismia modernina poliittisena ilmiönä, joka syntyi Ranskan vallankumouksessa, niin sivuutetaan sanan "nation" aikaisempi merkitys.

Yhtyen tähän Nordinin tutkimustulokseen on syytä tarkastella "modernin nationalismin" linjan taustaa. Nationalismin tutkimus kiinnosti 1960-luvulta lähtien erityisesti sosiologeja. He ovat harjoittaneet vain vähän aikakauden asiakirjoihin pohjautuvaa historiantutkimusta ja pyrkivät luomaan teorioita. He eivät ehkä ole itse tutkimuksissaan kohdanneet menneiden vuosisatojen kansallismielisiä lausuntoja. Lisäksi on huomattava, että modernin nationalismin tutkimussuunta syntyi aikana, jolloin internationalismia ihannoinut marxismi vaikutti tieteen maailmassa myös lännessä. Se vastusti kansallisuusaatetta. Se näki kansallismielisyyden aristokraattien ja porvarillisen keskiluokan yrityksenä hallita työväkeä (massoja) vetoamalla kansallistietoisuuteen, joka todellisuudessa oli "kuviteltua".

Nationalismi voitiin poistaa historiasta muuttamalla sanan "nation" ja "nationalism" merkitystä. Jos kansaa merkitsevälle sanalle hyväksyttiin vain merkitys "kansan valtaa käyttävä suurilukuinen väestö" eli perustavaksi aatteenä katsottiin demokratia ja väestöpohjaksi industrialismin massat, niin sellaisia kansoja tuskin oli ennen 1800-lukua. Nationalismin siis voitiin katsoa syntyneen vasta 1800-luvulla. Nationalismi tarkoitti tällöin pyrkimystä demokratiaan, joka lienee tulkittu eri tavoin lännessä ja idässä. Valistuksen ja romantiikan kansallisen ajattelun, kansallisuusliikkeiden ajan vapaussotien ja kansallisvaltioiden synnyn kanssa tällä "nationalismilla" on vain vähän yhteistä.

Jonas Nordinin tutkimus ei tue modernia nationalismia. Se on erittäin hyvin valaissut sitä nationalismia, joka johti kansallisiin kulttuureihin, kansallisvaltioihin ja uusimman ajan kansallisiin liikkeisiin. Ruotsalaisten ei ole tarvinnut käydä vapaussotia, mutta yhtäjaksoinen pitkä historia on antanut runsaasti tekijöitä, jotka luovat yhteenkuuluvuutta. Ruotsi on ollut hyvä tutkimuskohde perinnäiselle nationalismille. Sen ohella voidaan myös ymmärtää, miten Suomessa syntyi kansallinen identiteetti, mikä aikanaan johti Suomen itsenäistymiseen.

VIIITTEET

- [1] Jonas Nordin, *Ett fattigt men fritt folk. Nationell och politisk självbild i Sverige från sen stormaktstid till slutet av frihetstiden*. Brutus Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm/Stehag 2000. 528 s.
- [2] Vrt. Nordin, 284. Pietari Brahen sihteeri käytti titeliä "Johannes Stephani Schäder, Natione Fenno, Regni Sv. Drotzeti Secretarius". Kustaa II Aadolfin kielenkääntäjä Hartvig Speitz sanoi olevansa "Tavast-Finlando" ja "Sexmäkiensi, Tavast Finnonio, Sveco". Fredrik I:n aikana Johan Arckenholtz ilmoitti kuparipiirroksessaan olevansa "Finlando-Sveco".
- [3] Jesper Swedberg, *Schibboleth. Svenska språketz rycht och richtighet*. (Skara,1716). Nordin, 194.
- [4] Nordin, 45. "Almogén i Swerige och Finland" (1693). Nordin, 283. 1600- ja 1700-luvulla "Kungl. Maj:ts resolution på allmogens i Sverige och Finland besvär."
- [5] Nordin, 283. Suomea ei mainittu aina vastauksissa papiston ja porvariston valituksiin. Aateliston osalta vastaus "Kungl.Maj:ts resolution på ridderskapet och adeln i Sverige besvär".
- [6] Valistusaikana ranskankielen "bon citoyen" (hyvä kansalainen) oli usein käytetty käsite.
- [7] Undersökning om de fölgder, hvarmed inhemskt språks förakt verkar på folkets seder: med tillämpning på svenska folket i synnerhet. (Stockholm, 1770). Nordin, 201.
- [8] Gadd itse hallitsi ruotsin lisäksi latinan ja suomen kielet.
- [9] *Åbo Tidningar* -lehdessä tämä tuli hyvin esiin.
- [10] On epäilty, oliko Kepplerus itse aloitteentekijä. Nordin, 394. Hänen kirjastossaan tosin oli ruotsalaisen radikaalin Anders Nordencrantzin ja italialaisen valistuneen lakimiehen Cesare de Becarian kirjoituksia.
- [11] Vrt. Nordin, 45. Esimerkki vuodelta 1741. "Finland 'Är beläget Öster ut i anseende til Swerige egenteligen så kalladt'." (Erik Tuneld, Inledning til geographien öfwer Swerige.)
- [12] Nordin sanoo Kohnia saksalais-tšekkiläiseksi. Nordin, 13.
- [13] Nordin katsoo jaon "läntiseen" eli liberaaliin ja "itäiseen" eli kulttuuripohjaiseen, kansojen erilaisuutta korostavaan suuntaan olevan lähtöisin heiltä. Se perustuu oikeastaan etupäässä Kohnin tunnettuun dikotomiaan. Nordin yllättävästi sanoo "itäistä" moderniksi ja "läntistä" vanhemmaksi "Läntinen" on kuvattu oikein. Se on liberaali, subjektiivis-poliittinen (kansallistietoisuus perustuu subjektiiviseen tahtoon) ja valtiota rakentava, kun taas "itäinen" on kolle-

ktivistinen, kulttuuripohjainen ja separatistinen (kansojen erilaisuutta korostava?). Hayes'in luokittelussa tarkasteltiin todellisuudessa eri suuntauksia (esim. humanitäärinen, liberaalinen, integraalinen) Länsi- ja Keski- Euroopan eri maissa. Kohn'in "läntinen" (esim. ranskalainen) nationalismi oli demokraattista, kun taas "ei-läntinen" (= saksalainen) lähenei diktatuuria ja perusti kansallistietoisuuden syntyperään ja kieleen (siis "primitiivisiin" eli etnisiin tekijöihin). Hayesilla ja Kohnilla saksalainen nationalismi nojasi ikivanhaan käsitteeseen "Nation", joka katsoi kansan olevan samaa syntyperää. Käsitteet nationalismista olivat sikäli "primordiaalisia" että tämän liikkeen ja aatteen katsottiin syntyvän vanhalta perustalta, joskin Kohn katsoi aatteen syntyvän Ranskassa uudelta vallankumoukselliselta pohjalta.

- [14] Montserrat Guibernau, "Anthony D. Smith on nations and national identity: a critical assessment." *Nations and Nationalism*, 2004, Volume 10, Part 1-2.
- [15] Ranskalaisin sanoin "le droit des peuples à disposer d'eux-mêmes".
- [16] Sana "nation" on saattanut vaikuttaa siihen, että ranskalaiseen "nationalismiin" - kuten esim. Jacques Godechot sanan "nationalism" – "nationalisme" ymmärtää – on sisällytetty nimenomaan demokratia. Vrt. Jacques Godechot, "The New Concept of the Nation and its Diffusion in Europe", *Otto Dann and John Dinwiddy (ed.), Nationalism in the Age of the French Revolution*. (The Hambleton Press, 1988), 26. Ranskan vallankumouksessa päätettiin käyttää kansansuvereniteetin omaavasta kansasta sanaa "nation" eikä antiikista periytyvää hallitusmuotokäsitettä "populus", ranskan "peuple", koska tämä sana oli tullut merkitsemään alempia kansankerroksia. Tälle nationalismille sopisi paremmin nimeksi demokratismi. Se ei sovi yhdeksi kansallisuusaatteen, alkuperäisen nationalismin suunnaksi.
- [17] Vrt. Ernest Gellnerin teoriaan ja Benedict Andersonin kuuluisaan "Imagined Communities".

Kirjoittaja on Jyväskylän yliopiston yleisen historian professori emerita.